

تبلیغ رفیع

گزیده خوانی درس گفتار حجت الاسلام دکتر رفیعی

اشاره

حجت الاسلام والمسلمین دکتر رفیعی ۱۸ فروردین ماه سال ۱۳۹۰ در جمع مبلغان نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، به ارائه درس «شیوه‌های کاربردی تبلیغ در دانشگاه» پرداخت، که با توجه به مطالب بسیار مفید این جلسه مناسب دیدیم گزیده درس گفتار ایشان را جهت استفاده مخاطبان محترم نشریه معارف تدوین نماییم. لازم به ذکر است که مطالب این جلسه با استفاده از کتاب «گفتار رفیع» تکمیل گردید.

معارف

درآمد

مطالب این درس در سه بخش ارائه می‌شود؛

بخش اول: ویژگی‌های مبلغ.

بخش دوم: روش محتواسازی.

بخش سوم: تجارب تبلیغی.

بخش اول: ویژگی‌های مبلغ

۱. موضوع شناسی

مبلغ قبل از هر چیز بایستی نسبت به زوایای بحث اطلاع کافی داشته و مطالب برای خودش هضم شده باشد. طرح مباحثی که نخستین بار و تنها ساعاتی قبل از منبر تهیه شده و هنوز شبهاتی برای گوینده حل نشده، نه تنها تأثیرگذار نیست بلکه بر سرگردانی مخاطب می‌افزاید.

تشخیص و هضم موضوع

امام علی علیه السلام می‌فرماید: «لَا تَقُلْ مَا لَا تَعْلَمُ فَتُنْهَمَ بِإِخْبَارِكَ بِمَا تَعْلَمُ»^۱ آنچه را نمی‌دانی نگو که در خبر دادن از آنچه می‌دانی متهم می‌شوی.»

مبلغ بایستی قبل از منبر تمام آیات، روایات، اشعار و قصص را مراجعه کند، هرگز با تکیه بر حافظه قبلی منبر نرود. در نقل آیات و روایات به افراد و نوشته‌های دست دوم و سوم اعتنا نکند. یک بار منبر را برای خود در فضایی تنها و آرام بیان کند و به انگیزه حرف‌زدن و رضایت مخاطب، هر برداشتی را بر آیات و روایات تحمیل نکند.

اشکالی که در منبرهاست نو نبودن موضوعات است یک سخنران باید بتواند زیبایی بیافریند.

استفاده از موضوعات قرآنی،^۲ ادعاهای قرآنی و درمان در قرآن، استفاده از روایات.^۳

۲. مخاطب شناسی

آگاهی از ظرفیت، سطح فهم و فرهنگ مخاطب از عناصر بسیار مهم در فرایند تبلیغ است. اگر هر سخنی در جای خود و هر نکته‌ای در مقام خود قرار بگیرد تأثیر آن دو چندان خواهد شد.

امام صادق علیه السلام فرموده است: «حَدِّثُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ وَ دَعُوا مَا يُنْكِرُونَ؛ برای مردم آنچه را می‌پذیرند، بازگو کنید و آنچه را انکار کنند، واگذارید.»^۴

برخی داستان‌ها، مثال‌ها و اشعار با مخاطب خردسال و نوجوان مناسب نیست، پاره‌ای شوخی‌ها، تشبیهات و... ممکن است که نسلان را برنجاند. همه این جوانب بایستی مورد توجه مبلغ باشد. البته در جمع یک‌دست دانشجویی، دانش‌آموزی، کارمندی و... این مشکل کمتر رخ می‌نماید. رعایت اهمیت و سطح مخاطب و رعایت حال و نشاط او بسیار مهم و لازم است.

۳. شیوه‌شناسی

تنوع شیوه‌ها با شرایط زمانی و مکانی، فرایند تبلیغ را موفقیت‌آمیز می‌گرداند. رعایت بلاغت در شیوه‌های کلام اهمیت زیادی دارد. غالباً در این مسئله مشکل داریم، برخی منابع هستند که برف انباری از آیه و روایت است و طرف نمی‌تواند هضمش کند؛ و برخی منابع هست که تماشای پردازش است و هیچ مطلبی ندارد، هر دو این روش‌ها غلط است.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «ثَلَاثَةٌ فِيهِنَّ الْبَلَاغَةُ التَّقَرُّبُ مِنْ مَعْنَى

الْبُعْثَةِ وَ التَّبَعْدُ مِنْ حَشْوِ الْكَلَامِ وَ الدَّلَالَةُ بِالْقَلِيلِ عَلَى الْكَثِيرِ؛ سه چیز نشانه بلاغت است؛ ۱. سخن به هدف نزدیک باشد (پراکنده‌گویی نباشد) ۲. کلام از زواید دور باشد. ۳. با عبارت اندک، معانی فراوان رسانده شود.» امروز مردم به دنبال مطالب نو، کاربردی، منظم، کوتاه، عمیق، استدلالی و مفیدند. جوان حوصله منبر طولانی و مقدمه و مؤخره را ندارد.

۴. زمان شناسی

آگاهی مبلغ از زمان و شرایط آن یک ضرورت است. مبلغی که بدون توجه به شرایط زمان، حوادث، مناسبت‌ها و جریان‌های جهانی اسلام سخن می‌گوید و صرفاً به مباحث کلی بدون تطبیق آن با شرایط پیرامون خود می‌پردازد، راهی یک طرفه و مسیری یک سویه را پیموده است.

دیگر ویژگی‌های مبلغ به طور فهرست وار عبارتند از: ایمان و باور دینی، اخلاص، نصیح و خیرخواهی،

دلسوزی و محبت، خوش‌بینی، مطابقت گفتار و عمل، عمومیت صدق در گفتار و کردار، شرح صدر، متانت و نرمی، شجاعت، جامعیت، انتقادپذیری، دردآشنایی، ساده‌زیستی، حق‌گویی، تحمل مشقت‌ها، ادب، فروتنی، وقت‌شناسی.^۵

بخش دوم: روش محتواسازی

جهت محتواسازی اولاً: در حد گسترده‌ای، فیش‌هایی از موضوع تهیه کنید؛ مثلاً ۱۰ فیش در مورد حیا؛ مفهوم حیا، اقسام، عوامل، آثار حیا و... .

چگونه مطلب تهیه کنیم؟

۱. از قرآن: به کتاب معجم المفهرس مراجعه شود.
۲. از حدیث: به کتب آثار الصادقین (۳۲ جلدی) از آیت‌الله شیخ صادق احسان‌بخش مراجعه شود.

برتری این کتاب نسبت به میزان‌الحکمه این است که علاوه بر روایات، آیات را هم دسته بندی کرده است.

۳. بعد از استخراج آیات و روایات، مراجعه می‌کنیم چه کسانی در این موضوع کتاب نوشته‌اند، آن کتب را جستجو و مطالعه می‌کنیم. (از پایان نامه‌های علوم انسانی و علوم قرآنی غافل نشوید)

۴. مراجعه به کتب دست دوم که در آن به موضوع مورد بحث پرداخته است. (عنوان اصلی کتاب موضوع ما نیست ولی در فصول آن به موضوع پرداخته شده است)

۵. جمع بندی

۶. تهیه یک فیش خلاصه (علاوه بر ۱۰ فیش، یک فیش خلاصه داشته باشید در منبرهای یک جلسه‌ای استفاده کنید)

بخش سوم: تجارب تبلیغی

۴۰ تجربه تبلیغی

۱. رسانه منبر بایستی عرصه مطالب پژوهشی، علمی، عمیق، مستند و صحیح با بیان روان و ساده باشد. هنر مبلغ آن است که محکم‌ترین مطالب را در ساده‌ترین قالب ریخته و برای مردم با سلاقی مختلف ارائه کند. منبر نباید صحنه طرح رؤیاهای بی‌پایه، مطالب جعلی و ضعیف، داستان‌های بی‌اساس، خرافات و در یک کلام عوام‌زدگی باشد.
۲. نوع سخنرانی‌ها با توجه به تفاوت مخاطب، زمان، مکان و شرایط متفاوت می‌شود. سخنران بایستی بتواند مطالب خود را در ۵ دقیقه پیاده کند یا در ۵۰ دقیقه تبیین نماید. توجه شود در فضاهای مختلف موضوعات مبتلابه را مطرح کنید.
۳. در طرح مباحث جامع‌نگر باشید. مثلاً وقتی ۴۰ دقیقه از احترام به پدر و مادر صحبت می‌شود اشاره‌ای هم به احترام و تکریم فرزند شود.
۴. کمی محتوا و حاشیه‌پردازی پیرامون یک مطلب واضح سزاوار نیست. بایستی حداقل ۵ آیه و حدیث، دو تاریخ و داستان، ۳۰٪ پردازش و ارائه در هر منبر باشد.
۵. گشودن حوزه‌ها، موضوعات و محورهای نو در منبر یک ضرورت است. هر منبر حداقل ۴ الی ۵ ساعت مطالعه، تنظیم و دسته‌بندی می‌خواهد.
۶. نقل روایات و آیات زیاد روی منبر بدون تحلیل و تأمل و تکرار لازم مخاطب را خسته می‌کند، لازم است یک محور خاص شکافته شود تا دهه‌ها محور ناقص و ابتر گذاشته شود.
۷. سوژه و موضوع منبر بهتر است با توجه به مشکلات هر جامعه، شهر و منطقه ایجاد شود.
۸. شبهه‌افکنی بدون پاسخ یا ایجاد تردید در منبر، لغزش بسیار مهمی است. بعضاً بحثی با تفصیل مطرح می‌شود، اما با یک تردید افکنی همه زحمت‌ها هدر می‌رود. در صورتی که ضرورتی ندارد به آن شبهه اشاره شود، مگر آنکه پاسخ شایسته ارائه شود.
۹. کار تبلیغی دیر ثمره می‌دهد، سخنران نباید هرگز مأیوس شود، حتی اگر با تمسخر و استهزاء مواجه شد، باید مقاومت کند تا نتیجه بگیرد.
۱۰. سخنران به مباحثی بپردازد که برای خودش هضم شده است، در غیر این صورت مخاطب را دچار سردرگمی می‌کند.
۱۱. مباحث تخصصی و متشابه روی منبر یا مطرح نشود و یا خوب تحلیل شود.
۱۲. منفی‌نگری و دائم بر نقاط ضعف دست‌گذاشتن یکی از آسیب‌های سخنرانی است.
۱۳. در استفاده از عناوین و القاب، توجه کنیم به قشر یا گروهی توهین نشده یا نادیده گرفته نشوند.
۱۴. در نقل‌های تاریخی و وقایع، به گونه‌ای عمل شود که تحریک آمیز نباشد و به ملیت یا منطقه خاصی توهین نشود.
۱۵. مزاح و لطیفه روی منبر باعث لطافت و تنوع است، اما باید توجه داشت برخی شوخی‌ها از منبری‌های جوان، ناپسند است، یا جو جلسه و مخاطب اقتضای آن را ندارد، یا شرایط فراهم نیست.
۱۶. از عذرخواهی زیان‌بخش و کوچک کردن

- خود روی منبر بهره‌بیزیم، برخی وقتی بر کرسی منبر می‌نشینند به دلیل احساس رعب و اضطراب از کلماتی مانند (ببخشید، جای من نیست، شما بالاترید، وقت مطالعه پیدا نکردم، مزاحم شدم) استفاده می‌کنند و روحیه خود را خراب می‌کنند، در این زمینه روایت هم داریم.
۱۷. از انتقاد یا اهانت به شخص یا قشر، گروه و حزب خاصی بهره‌بیزیم، اگر نقدی هم داریم عام و فراگیر باشد، بالاخره هر فرد یا گروه پیروانی دارد.
۱۸. سخنران نباید تکیه کلام داشته باشد.
۱۹. از عوامل حواس‌پرتی مخاطب پرهیز شود، گاهی شکل عمامه، لباس، حرکت تسبیح، دستمال، حرکت زیاد دست، دائم به عینک و لباس و صورت دست‌زدن، حواس مخاطب را پرت می‌کند.
۲۰. اگر در جلسه‌ای شخصیت‌های مختلف هستند و امکان نام بردن نیست یا القاب مختلف است، انسان نمی‌داند آیت‌الله بگوید، حجت‌الاسلام بگوید، مسئولیت‌های افراد را دقیق نمی‌داند، بهتر است یا اشاره نشود یا کلی بگوید شخصیت‌ها و بزرگان حضور دارند، از همه آنان تقدیر می‌شود.
۲۱. اگر سخنرانی در مسجد است، حتماً قبل از منبر، عرض ارادت‌ی به امام جماعت بشود، حتی نام برده شده و تشکر گردد.
۲۲. مناسبت ایام و امکان رعایت شود.
۲۳. تلفظ صحیح کتب، اعلام و اشخاص بسیار مهم است، گاهی یک غلط همه منبر را زیر سؤال می‌برد.
۲۴. در نقل داستان‌های تاریخی هرگز به شنیده‌ها اکتفا نکنیم، داستانی را روی منبرها یا از مردم شنیده‌ایم، بر اساس شنیده‌ها نقل نکنیم، حتماً به مصدر اصلی مراجعه کنیم، گرچه گوینده مورد اعتماد باشد.
۲۵. از ادای الفاظ مشکل و متشابه که ممکن است با جایجایی یک حرف، واژه زشتی ادا شود یا خنده حاضرین را برانگیزد، دوری کنیم.
۲۶. در نقل‌ها تردید راه ندهیم، اگر شک داریم اشاره نکنیم.
۲۷. در نقل ارزش‌ها یا ضد ارزش‌ها مرزها را رعایت کنیم. مثلاً اگر از بدی کبر می‌گوییم، به جایگاه عزت هم توجه بدهیم.
۲۸. همه جانبه‌نگری در تبلیغ امری ضروری است، اگر سخنران همه همت خود را در سرزنش و توبیخ به کارگیرد و فقط در کیفر و عذاب و جهنم و صعوبت‌ها سخن بگوید، باعث وحشت، یأس و فرار مردم می‌شود. حضرت علی علیه السلام می‌فرماید: «الْأَفْرَاطُ فِي الْمَلَأَمَةِ يَسْبُ نَارَ الْجَحَاةِ»؛^۲ زیاده‌روی در سرزنش، آتش لجاجت را بر می‌انگیزد.
۲۹. رعایت سطوح و درجات ضروری است، هرگز نباید در منبر بزرگان دین را سبک شمرد یا در مقام نصیحت و تذکر به مراجع و استوانه‌ها برآمد. اگر قرار هست مطلبی هم ارائه شود با رعایت کمال احترام و تکریم مطرح کنیم.
۳۰. دفاع از اصل نظام، ولایت فقیه، امام و رهبری، کیان جمهوری اسلامی یک ضرورت است. اما سخنران نباید در جناح‌بندی‌های سیاسی و خطی وارد شود.
۳۱. مطالعه پیرامون یک منبر، بایستی بسیار گسترده‌تر از سطح ارائه به مردم باشد.
۳۲. در نقل مصائب اگر صوت مناسبی نداریم، تکیه به صوت روضه نخوانیم، مردم از سخنران توقع مداحی ندارند. البته اگر بتوان بین بحث و

امروز مردم به دنبال مطالب نو،

کاربردی، منظم، کوتاه، عمیق،

استدلالی و مفیدند.

امام صادق علیه السلام می فرماید: «سه چیز نشانه بلاغت است؛ ۱. سخن به هدف نزدیک باشد (پراکنده گویی نباشد) ۲. کلام از زواید دور باشد. ۳. با عبارت اندک، معانی فراوان رسانده شود.»

مصیبت تناسب ایجاد کرد، خوب است. مثلاً اگر بحث از صبر است، روضه صبر امام حسین علیه السلام خوانده شود.

۳۳. در صورتی که از زندگی عرفا، و تندیس‌های بندگی مانند مرحوم شیخ رجیلی خیاط، مرحوم دولابی و دیگران جریاناتی نقل می‌کنیم، توجه داشته باشیم فصل جدیدی غیر از کتاب و سنت نگشاییم. به گونه‌ای موضوع مطرح شود که مردم بدانند بسیاری از این حالات قابل تعمیم نیست، افراد فکر نکنند همه می‌توانند مانند کربلایی کاظم، حافظ قرآن شوند تا فراگیری قرآن و حفظ آن را کنار بگذارند یا تشویق به برخی اعمال شوند که جنبه شخصی دارد و هر کسی ظرفیت آن را ندارد. طرح برخی موارد مانند کرامات، قابل هضم در دانشگاه نیست، بدون مقدمه سازی مطرح نشود.

البته در بیان بعضی جریانات، توجه شود خیلی مسائل را آرمانی نکنید تا

قابل استفاده و ملموس باشد.

۳۴. سخنران در نقل داستان‌ها یا طرح مباحث باید به سطح بچه‌ها، نوجوانان و جوانان توجه داشته باشد، اگر در مورد نکاح یا طلاق یا زنا یا آداب زناشویی سخن می‌گوید مطالبی را مطرح نکند که تحریک آمیز و سؤال برانگیز باشد.

۳۵. در نقل آیات و روایات تکیه بر حافظه دیرینه و بایگانی نشود، حتماً قبل از منبر به متن آیه و روایت مراجعه شود.

۳۶. امر و نهی آنی در مجلس پسنیدیده نیست، گرچه لازم باشد، اما اگر عمل نشود سخنران تحقیر می‌شود. (با اعلام یک صلوات می‌توان آهسته به کسی در کنار منبر تذکر را منتقل کرد).

۳۷. در بیان زندگی بزرگان باید توجه کرد، برداشت منفی نشود.

۳۸. بهتر است سخنران از یادداشت و نوشته استفاده ممتد نکند، البته لازم است مطالب منبر دسته‌بندی شده روی یک فیش یا کاغذ نوشته شده و همراه سخنران باشد.

۳۹. پراکنده‌گی مطالب در منبر، بدون انسجام و دسته‌بندی، مخاطب

را دچار سردرگمی و تحقیر می‌کند. موضوع منبر از اول باید اعلام شود. چارچوب بحث مشخص باشد. به عبارت دیگر سخنران مانند طرح درس، یک طرح منبر داشته باشد. کاملاً تنظیم کند در ۳۰ دقیقه برای هر سرفصل و عنوان چه میزان وقت در نظر گرفته است، طبق همان طرح با درصدی اختلاف پیش رود.

۴۰. هر منبر باید مشتمل بر آیه محوری اول بحث، مقدمه کوتاه، متن، نتیجه و خاتمه باشد.

منبر نباید از فضای نیاز مخاطب خارج باشد. به عبارت دیگر حتماً در هر منبر باید بخشی از مشکل مخاطب حل شود و راهبردی ارائه شود، مستمع وقتی برخاست، تأثیر بپذیرد، فقط نگویید خوب صحبت کرد.

نکاتی در بیان تاریخ

در بحث تاریخ، به نکات زیر عنایت شود:

نکته اول، تاریخ و داستان گویی ما تکراری نباشد؛ نو و جدید باشد.

نکته دوم، حتی‌المقدور تاریخ منسوب به اهل بیت و ائمه علیهم السلام باشد.

نکته سوم، داستان و تاریخ با بحث متناسب باشد.^۸ استفاده از

تمثیلات در منابر مفید است؛ تمثیل تنزل ممثل است.^۹

اگر سؤال شود که در دانشگاه‌های اهل سنت چگونه روضه بخوانیم؟ باید پاسخ داد: روضه را در کلیات بخوانید، مثل روضه غربت امیرالمؤمنین علیه السلام، غسل دادن حضرت زهرا علیها السلام، خبر شهادت حضرت زهرا علیها السلام، مظلومیت حضرت زهرا علیها السلام. روضه نباید تنش‌زا باشد.

بی‌نوشت‌ها:

۱. غررالحکم؛ شماره ۲۷۳۳.
۲. مثل: آیه ۱۹ سوره رعد که هشت ویژگی فرهیختگان را بیان کرده است، سوره حجرات، سوره فرقان (۱۲) و ویژگی برای عباد الرحمن)، آیه ۱۵۱ سوره انعام (۱۰ فرمان صراط مستقیم)، سوره اسراء (۱۲) مورد حکمت).
۳. مثل: خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه که چهل ویژگی بهترین بندگان خدا را بیان کرده است و آیت‌الله مصباح آن را نوشته تحت عنوان «بهترین‌ها و بدترین‌ها در نهج‌البلاغه» و نامه مکتوب امام صادق علیه السلام به اصحابش، در بحارالانوار، ج ۷۵، ص ۲۱۰. (اصحاب این نامه را در جا نماز می‌گذاشتند بعد از نماز به آن نگاه می‌کردند).
۴. التبلیغ فی الکتاب و السنه، ری شهری، شماره ۳۵۲.
۵. تحف العقول، ص ۳۱۷.
۶. برای مطالعه و توضیحات بیشتر مراجعه شود به کتاب گفتار رفیع، ج ۱، ص ۱۷-۲۵.
۷. غررالحکم، باب الشماتة و آثارها، ج ۴۵۰۷.
۸. کتاب جلدی «پیغمبر و باران» نوشته حجت‌الاسلام محمدعلی عالمی حاوی صدها داستان ناشنیده از صحابه و کتاب ۳ جلدی ایشان «شاگردان مکتب ائمه علیهم السلام» داستان اصحاب ائمه علیهم السلام است. اما راجع به خود اهل بیت علیهم السلام کتاب ۲ جلدی «در سایه اولیاء خدا» (کتاب عربی: «فی ظل اولیاءالله») از آقای محمود شریعت‌زاده خراسانی برای هر امام ۲۰-۲۵ جریانی زیبا آورده است. البته کتاب‌های آقای محمدی اشتیهادی مثل «داستان‌های اصول کافی»، «داستان‌ها و پندها» در ۱۰ جلد، «داستان دواستان» (۵ جلد) و کتاب‌های «داستان‌های ما» نوشته آقای علی دوانی قابل استفاده است.
۹. حجت‌الاسلام رنجبر، جلد تفسیر تمثیلی قرآن با عنوان «باران حکمت» نوشته‌اند. تمثیلات آیت‌الله حائری شیرازی (۲ جلد).